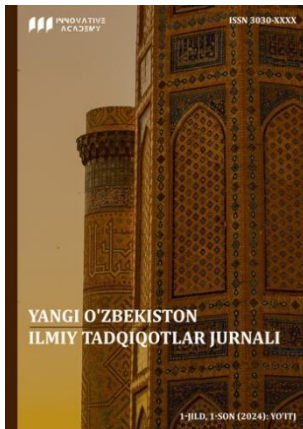

**BO'LAJAK BOSHLANG'ICH SINIF O'QITUVCHILARINI
LISONIY TAHLILGA O'RGATISH METODIKASINI
TAKOMILLASHTIRISH**

D.U.Yo'ldashova

O'ZBEKISTON MILLIY PEDAGOGIKA UNIVERSITETI TAYANCH
DOKTORANTI

DILSUZUMAROVNA@GMAIL.COM

<https://doi.org/10.5281/zenodo.17922442>

ARTICLE INFO

Qabul qilindi: 1-dekabr 2025 yil
Ma'qullandi: 2-dekabr 2025 yil
Nashr qilindi: 13-dekabr 2025 yil

KEY WORDS

Lisoniy tahlil, boshlang'ich ta'lim, lingvodidaktika, metodika, kompetensiya, fonetik tahlil, morfologik tahlil, leksik tahlil, matn, kognitiv, AKT va interfaol metod.

ABSTRACT

Ushbu maqolada bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarida lisoniy tahlil ko'nikmalarini shakllantirishning nazariy asoslari, metodik muammolar va zamonaviy yondashuvlar tahlil qilinadi. Lisoniy tahlilni o'rgatishning samarali metod va vositalari, shuningdek, bo'lajak o'qituvchilarga amaliy tayyorgarlikni oshirish bo'yicha takliflar keltirilgan.

Bugungi kunda samarali ta'lim jarayonlarining asosiy maqsadlaridan biri - o'quvchilarning savodxonligini oshirish, til va nutq madaniyatini rivojlantirish ularni mustaqil fikrlashga o'rgatishdir. Bu jarayonda boshlang'ich sinf o'qituvchilari markaziy ro'lga ega bo'lib, til ko'nikmalarini shakllantirishda hal qiluvchi rol o'ynaydi. Shu nuqtai nazardan, bo'lajak o'qituvchilarda lisoniy tahlil ko'nikmalarini mukammal rivojlantirish zamonaviy pedagogik tadqiqotlarning eng dolzarb va ustuvor yo'nalishlaridan biri hisoblanadi.

Lisoniy tahlil — bu til birliklarini mazmuniy, grammatik va uslubiy jihatdan chuqur o'rganish, ularning nutq jarayonidagi funksional vazifalarini aniqlash hamda amaliy qo'llashni ta'minlovchi ilmiy-metodik jarayon bo'lib bo'lajak o'qituvchilarning lingvodidaktik kompetensiyalarini rivojlantirishga xizmat qiladi. Ushbu jarayon o'quvchilarda:

- mantiqiy tafakkurni shakllantirish,
- yozma va og'zaki nutqda aniqlik, izchillik va to'g'rilikni ta'minlash,
- nutq madaniyatini rivojlantirish kabi muhim kompetensiyalarni hosil qiladi.

Lisoniy tahlilning asosiy yo'nalishlariga fonetik, leksik, morfologik, sintaktik hamda matn tahlillari kiradi, ular esa tilning turli darajadagi tarkibiy va funksional xususiyatlari va tuzilmalarini chuqur organishga xizmat qiladi. Quyida har bir tahlil batafsil izohlanadi.

Fonetik tahlil – tovush tizimi, fonemalar, ularning artikulyatsion va akustik xususiyatlarini o'rganish hisoblanadi. Bu bosqich o'quvchilarda talaffuz me'yorlarini anglash va nutq jarayonida to'g'ri qo'llash ko'nikmasini shakllantiradi. Bundan tashqari so'zlardagi tovushlarni ajratib talaffuz qilish hamda talaffuzdagi xato kamchiliklarni tuzatishga yordam beradi.

Leksik tahlil so'z boyligining ma'no tarkibini, semantik munosabatlarini va konteksdagi funksiyalarni o'rganish jarayonidir. Ushbu tahlil so'zning asosiy va ikkilamchi ma'nolarini, sinonimiya, antonimiya, gomonymiya kabi semantik bog'liqliklarni aniqlashga qaratilgan bo'lib, tilning leksik qatlamidagi murakkablikni ochib beradi. Boshlang'ich ta'limda o'quvchilar nutqdagi xatolarni bartaraf etish va to'g'ri ifoda qilish ko'nikmalarini shakllantirish uchun muhim ahamiyat kasb etadi.

Morfologik tahlil — soʻz turkumlari, ularning grammatik shakllari va morfologik kategoriyalarini chuqur oʻrganish jarayonidir. Ushbu tahlil orqali oʻquvchilar soʻzning tarkibiy tuzilishini anglab, yozma nutqda yuzaga kelishi mumkin boʻlgan xatolardan samarali ravishda saqlanishni oʻrganadilar. Ushbu tahlil orqali oʻquvchilar soʻzning ichki tuzilishi (ildiz, qoʻshimcha, affiksatsiya tartibi), shaklbop va soʻz yasash qonuniyatlarini aniq anglaydi, natijada flektiv til xususiyatlaridan kelib chiqadigan ortografik, grammatik va stilistik xatolarning oldini olish koʻnikmasini rivojlantiradi.

Zamonaviy til oʻqitish metodikasida morfologik tahlil nafaqat deklarativ bilimlarni mustahkamlash, balki oʻquvchining metalingvistik ongini oshirish, analitik va tanqidiy tafakkurni shakllantirish vositasi sifatida qaratiladi. Shu sababli, ushbu jarayon tilning sistemali tabiati va qonuniyatlarini kognitiv jihatdan chuqur oʻzlashtirishga, yozma va ogʻzaki nutqning normativligi va aniqligini taʼminlashga xizmat qiladi.

Sintaktik tahlil – gap tuzilishi, sintaktik birliklarning oʻzaro bogʻliqligi va ularning nutqdagi funksiyalarini aniqlash jarayonidir. Ushbu tahlil oʻquvchilarda mantiqiy fikrlashni mustahkamlash va nutqiy izchillikni rivojlantirishga xizmat qiladi. Sintaktik tahlil oʻquvchilarda mantiqiy fikrlashni shakllantirish, nutqni izchil qurish va fikrni aniq ifodalash koʻnikmalarini mustahkamlaydi. Bu bosqich tilshunoslik nazariyasi bilan bir qatorda amaliy nutq madaniyatini rivojlantirishda ham muhim ahamiyat kasb etadi.

Matn tahlili – matnning kompozitsion tuzilishi, mazmuniy yaxlitligi va uslubiy xususiyatlarini chuqur oʻrganishdir. Bu jarayon oʻquvchilarda matn yaratish va uni tahlil qilish malakasini rivojlantirish, shuningdek, yozma va ogʻzaki nutqda ifodaviylikni oshirishga yordam beradi. Matn tahlili oʻquvchilarda matn yaratish, uni mantiqiy va uslubiy jihatdan tahlil qilish, hamda yozma nutqda mukammal ifoda koʻnikmalarini shakllantiradi. Bu jarayon oʻquvchilarning ijodiy tafakkurini rivojlantirish, ilmiy va badiiy matnlarni anglash hamda ularni samarali qoʻllash imkoniyatini kengaytiradi.

Fonetik, leksik, morfologik, sintaktik va matn tahlili boʻyicha puxta bilim va amaliy koʻnikmalarga ega boʻlgan oʻqituvchi oʻquvchilarga quyidagi imkoniyatlarni yarata oladi: mustaqil lisoniy tahlil olib borish, nutqdagi xatolarni aniqlash va tuzatish hamda til birliklarini mazmunan toʻgʻri qoʻllash, soʻz manolarini toʻgʻri talqin qilish hamda soʻzlarni toʻgʻri talaffuz qilish. Boshlangʻich sinf oʻqituvchilari ushbu tahlil turlarini chuqur anglashi va amaliyotda samarali qoʻllay olishi shart. Ammo, boʻljak boshlangʻich sinf oʻqituvchilarining tayyorgarlik jarayonida quyidagi asosiy kamchiliklar aniqlangan:

✓ Nazariy bilimlarning amaliy mashgʻulotlarda, xususan, real dars jarayonida samarali va maqsadga muvofiq tatbiq etilmasligi.

✓ Ona tili taʼlimida fonetik, leksik, morfologik va sintaktik tahlil turlari oʻrtasidagi farqlarni aniq ajrata olmaslik hamda ularni chalkashtirish.

✓ Metodika fanida oʻrgatilgan ilmiy-metodik tavsiya va koʻrsatmalarni amaliy mashgʻulotlarda va sinf darslarida toʻliq, izchil hamda ijodiy qoʻllay olmaslik.

✓ Zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan (interaktiv doska, elektron taʼlim resurslari, multimedia vositalari, onlayn platformalar va boshqalar) boshlangʻich sinf darslarida oʻquvchilarning yosh xususiyatlariga mos va samarali foydalanishda qiyinchiliklar uchrashi.

Ushbu kamchiliklarni bartaraf etish maqsadida quyidagi yoʻnalishlarda tizimli ishlarni tashkil etish zarur:

✓ Amaliyotga yoʻnaltirilgan mashgʻulotlar sonini koʻpaytirish va ularni real maktab sharoitida tashkil etish.

✓ Mikrodarslar va sinov darslari orqali doimiy ravishda aks etish (refleksiya) hamda tahlil madaniyatini shakllantirish.

- ✓ Zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalari bo'yicha maxsus treninglar va master-klasslar o'tkazish.
 - ✓ Talabalarning metodik va raqamli kompetensiyalarini baholash uchun portfeli tizimida aniq mezonlar joriy etish.
Bundan tashqari, Lisoniy tahlilni o'rgatishda samarali hisoblangan yondashuvlar quyidagilarni misol tariqasida kirtamiz.
 - ✓ Kompetensiyaviy yondashuv — talaba bilimni amalda qo'llashga o'rgatiladi.
 - ✓ Faoliyatga asoslangan yondashuv — talabalar mustaqil izlanish, tahlil va taqqoslash orqali bilim hosil qiladi.
 - ✓ Muammoli ta'lim texnologiyasi — talaba topshiriqni o'zi hal qiladi. Integrativ yondashuv — lisoniy tahlil o'qish, yozuv, nutq mashqlari bilan bog'lab olib boriladi.
 - ✓ AKT va interfaol metodlar — elektron tahlil jadvallari, test platformalari va interaktiv mashqlar qo'llanadi.
- Bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarida lisoniy tahlil ko'nikmalarini shakllantirish — ularning kelajakdagi kasbiy faoliyati uchun zarur bo'lgan asosiy lingvodidaktik kompetensiyalarni rivojlantirish jarayoni hisoblanadi. Shuning uchun lisoniy tahlilni o'rgatish jarayonidagi ba'zi bir kamchiliklar kelajakda boshlang'ich sinf o'quvchilarining savodxonlik va o'quv sifatiga bevosita salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. Shu sababli, pedagogik ta'lim muassasalarida o'quv jarayonini tubdan qayta ko'rib chiqish, amaliyot ulushini keskin oshirish, metodik va raqamli kompetensiyalarni rivojlantirishga yo'naltirilgan tizimli chora-tadbirlarni joriy etish zarur. Faqat shunday yondashuv orqaligina bo'lajak o'qituvchilar zamonaviy talablar darajasida malakali, ijodkor va raqobatbardosh mutaxassis sifatida tayyorlanadi. Zamonaviy pedagogik yondashuvlar va taklif etilgan metodik yechimlar yordamida o'qituvchilarni amaliy jihatdan tayyorlash, shuningdek, boshlang'ich sinf o'quvchilarida savodxonlik va nutq madaniyatini samarali oshirish mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Abdullayeva, M. (2020). Boshlang'ich ta'limda lingvodidaktika asoslari. Toshkent: Ta'lim.
2. Karimov, T. (2019). Til va nutq madaniyati: nazariya va amaliyot. Toshkent: Fan.
3. Masharipova, U. (2021). Lisoniy tahlil metodikasi. Toshkent: Ilmiy nashr.
4. Sobirov, R. (2018). Boshlang'ich sinf o'qituvchilarini tayyorlashda zamonaviy yondashuvlar. Toshkent: Pedagogika.
5. Yusupova, D. (2022). AKT va interfaol metodlar yordamida lisoniy tahlilni o'rgatish. Toshkent: Ta'lim fanlari jurnal.